

Концептът „примирение” в български и руски пословици и поговорки

Петранка Трендафилова

The concept acquiescence in Bulgarian and Russian sayings and proverbs: The report presents the cultural semantics of paremii where he received linguistically expression. Carry out comparisons of Cultural Property in the worldview of the two peoples, seeking similarities and differences in their national paintings of the world.

Key words: *concept, cultural significance, cultural semantics, paremiya*

ВЪВЕДЕНИЕ

Комплексният характер на концепта се проявява в структурата му, включваща понятийно-съдържателни, асоциативно-образни и ценностно-нормативни съставлящи. Понятийният елемент, пояснява В. И. Карасик, е информационната база, на която се изгражда концептът [1]. В. Маслова отбелязва, че тъй като културните концепти представляват имена на абстрактни понятия, културната информация в понятийното им ядро е прикрепена към сигнификата [2]. Концептът според В. Н. Телия е знание за означаването във всички негови връзки и отношения и той отговоря на въпроса "какво е известно за това?" [3]. Оттук можем да изведем представата за **понятийно-съдържателната характеристика на концепта**. В нея включваме културната информация, прикрепена към сигнификатите в знаковото изражение на всяка от еквивалентните двойки. Това е фактическата информация за реалния или въображаем свят, която представя понятийната съставляща концепта във вид на понятийно-информационен блок. Тази културна информация, попълваща ядрото на концепта, отделяме с точка при описанието на концепта. **Асоциативно-образната характеристика на концепта** е свързана със способите за познание на действителността, чрез които се характеризират особеностите както на езиковото съзнание у народа, така и на много други неезикови фактори. По мнението на Ю. Н. Караулов, особено важно при изследването на този елемент на концепта да се открият асоциациите, които изявяват национално-културните представи и традиции [4]. В анализа правим опит да извлечем разнообразието от асоциативни връзки на даденото понятие в културния контекст, какъвто представлява паремията. **Ценностно-нормативната характеристика на концепта** включва ценностите, извлечени от денотативните значения и мотивацията на знака.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В лингвокултурологичния анализ се основаваме предимно на еквивалентни пословици и поговорки и аналози. Това позволява да се направят наблюдения както за културните сходства и различия в колективното съзнание на двата народа, така и за влиянието, което си оказват българската и руската лингвокултура. Понятийно-съдържателната характеристика на концепта „примирение”, извлечена от проучените от нас паремии, включва културните значения „примирение с бедата”, „примирение с негодите”, „примирение с това, което не можем да притежаваме”, „примирение с изгубеното”, „примирение с оскъдицата”. Поради ограничения обем на изложението тук ще представим само по-типични паремии и една част от значенията, включващи се в понятийно-съдържателната съставляща концепта „примирение”.

- Примирение с бедата

*Ако не би било, не би стало зло (БНТ) // Чемú быть, тогó не миновáть (ФП)
`Което е определено, няма да отминеш` [5]*

В пословиците е отразено народното поверие за предопределеността на съдбата: всичко ще стане така, както е предопределено, независимо от решението, което ще вземе човек, независимо от поведението, което ще предприеме. Особено ясно това личи в синонима на българската пословица *От зла чест не можеш лобягна* (БНТ), в която думата *чест* ('участ') препраща към народните песни, свързващи злата чест, връхлетяла героите, с мистичното, с тъмното проявление на невидими сили. Културният смисъл, прикрепен към денотативните значения в двете пословици, е *от бедата, която е предопределена, човек не може да избяга*. В речевото общуване се използват с чувство на примирение, когато някой е сполетян от беда, от нещастие или когато не може да се пребори с дадени препятствия. На неезиково равнище тяхната употреба експлицира културната конотация *човек трябва да се примирява с бедите, които не може да избегне*.

Примирението се свързва и с мотива за предопределеността, диктувана от Бог. Това твърдение се подкрепя от пословиците *Ако бъде рекъл господ – би ще* (БНТ) – вар. *Ако даде господ – би ще* (ГК). Със значение 'предопределено е' е и идиомът *Писано е* (БРФР без посочен произход; РФБП с регистриран библич. произход - Мат. 2:5, 4:6; Лк. 4:4, 4:8).

- Примирение с негодите

Всеки ден не е Великден (РБС) // Не всё коту масленица (ФП) 'Не е всеки път Сирница' по Вл. 82 'Не е все заговезни за котак'

Библийското влияние се проявява в образите, обозначаващи християнските празници Сирна неделя и Великден. Аналогията „Великден – възкресението на Христос – радост“ се основава на вярването в изкуплението, подарено на човечеството от Христос и произтичащата от това радост поради спасението от греха и смъртта. Основание за аналогията „Сирница – изобилна храна“ е фоновото знание, че след този ден започват дни на продължителни пости. В християнската култура смисълът на тези пости е да бъде смирена плътта, като се даде превес на духа. Православните вярвания не са се вместили в паремийното съдържание на образите на Великден и Сирница. Единствената препратка, която се е изобила в тях, е към фоновите знания за характера на тези два празника – на Великден празнуваме възкресението на Христос, а Сирна неделя е последната седмица преди великите пости. В паремийното съдържание са въведени само интерпретациите, породени от тези знания, „Великден – радост“ и „Сирница – храна“. По този начин семантичната стойност на двете паремии може да се обобщи като „Не всеки ден е изпълнен с успехи и благоденствие“ (българска) и „Не всеки път е изобилна храната на трапезата“ (руска). Културната конотация в образите е *не може всеки ден да се радваш на благополучие*.

Същевременно в процеса на употребата на паремии в речевото общуване са се прибавили и допълнителните номинации „Великден – късмет, благополучие“, „Сирница – охолан, хубав живот“. Явно е, че християнските образи, са навлезли в поговорките на двата народа по пътя на ритуалните православни традиции, а не по книжовен път.

Диаболистичен характер има обредът в Русия, свързан със Сирница. Проследявайки представата за пространството и времето в пословиците и поговорките, С. Агранович твърди, че най-древната форма на фолклора, какъвто е обредният фолклор, отразява представата за кръговото време, заключено в годишния цикъл. Тази представа е свързана и с обряда Сирница, по времето на който се изгаря чучело, облечено по последната мода, съответстваща на съответното време (Откр. гл.17, стих. 4, 5, 6). Чучелото символизира вавилонската блудница, която според Свещеното писание е „големият град, който царува над земните царе“ (Откр. гл.17, стих 18), покварява народи и племена и се опива от кръвта на светиите (Откр. гл.17, стих. 6, 15), т.е. обобщеният образ на духовния и морален упадък, властващ над света и отклоняващ хората от Бога. След изгарянето

на чуелото остатъците му се разпръскват по земята, за да бъде прогонено злото [6]. Ритуалното изгаряне е акт срещу биологическата смърт, който няма връзка с християнските концепции. От гледна точка на библейското учение смъртта на тялото не е страшна, тъй като следва възкресение за вечен живот: „И не бойте се от ония, които убиват тялото, а душата не могат да убият; а бойте се повече от Оногова, Който може и душата, и тялото да погуби в геената” (Мат. 10:28).

Поговорките се употребяват като: а) упрек към някой, който изразява недоволството си от нереализиран успех, от неизпълнена надежда, от незадоволителни резултати и под.; б) като израз на примирение с настъпилите трудности след преживяно безгрижие. На неезиково равнище ситуационната характеристика на двете паремии експлицира културното значение с положителен знак *примирение с настъпилите несгоди* и значението с отрицателна оценка *непримирение с неуспехите, настъпили в живота след преживени хубави моменти*. Явно е, че в руското и българско колективно съзнание е залегнало убеждението, че животът е низ от хубави и лоши моменти. Затова човек не бива да е недоволен, когато трябва да се сблъска и с неуспехи или неволи.

- Примирение с изгубеното

Откъдето дошло, там и отишло (БНТ) // Что с возу упало, то пропало (ФП)
 `Кое е паднало от колата, то е изгубено завинаги`

И в двете поговорки се формира културното значение *безвъзвратната загуба на нещо*. Културната конотация е *примирение с изгубеното, което няма как да си върнем*. Двете поговорки се употребяват като: а) израз на съжаление за нещо, от което сме се лишили или сме изгубили и което не може да се върне, да се възстанови; б) израз на примирение със загубата на нещо. Културният смисъл на неезиково равнище в този случай съответства на този, проявяващ се в денотативните значения на паремииите.

Възникването на руската паремия се свързва с моменти от бита на руския народ. В миналото често пренасянето на стоки с конски талиги е било на големи разстояния без възможност да се спира поради опасности от различен характер, което обяснява изоставянето на паднал от талигата предмет [7].

Руската паремия няма библейски произход. Българската поговорка обаче се основава на вярването, че всичко идва от Бога и се връща при Него. Това знание интерпретира значението „напразно е да го търсиш, няма да се намери”, срв. с Римл. 11:36 „Защото всичко е от Него, чрез Него и у Него. Нему слава векови, амин”.

- Примирение с оскъдицата

Прострай си краката, колкото ти чергата стига (БНТ) // По одёжке протягивай ножки (РФ) `Протягай си краката според дрехата`

Семантична стойност на двете пословици е „Живей така, както ти позволяват възможностите”. Културното значение, извлечено от пословичното съдържание, е възможностите, с които човек разполага, определят начина му на живот. Лексемата „черга”, употребена в ед.ч., интерпретира „оскъдица”, а в руската пословица думата „одёжка” насочва към бита на бедняка, нямащ нищо друго, освен дрехата на гърба си. Оттук възниква културното значение *с малко средства трябва да се води пестелив живот*. Двете пословици се употребяват като съвет към човек, който неразумно пилее средства, надхвърлящи доходите му, за да си осигури по-охолен живот. Ситуационната им характеристика извежда отрицателната конотация *неблагоразумно е пилеенето на средствата, които са ограничени*.

В синонима *Выбирай епанчу по плечу (Вл.)* на руската пословица *По одёжке протягивай ножки* лексемата *епанча* (ж.р.) означава старинна дълга горна дреха, която конкретизира лексемата *одёжке* и привнася допълнителни денотативни значения в пословицата - `протягай си краката, според дължината на дрехата си`. Руската дума *епанча* носи информация за битови особености в живота на руския народ през тази епоха и насочва към времето, в което вече е била използвана

руската паремия. Дрехата *еланча* като старинна руска дреха, подобна на широк, дълъг плащ, се споменава в 12 в., а в 18-19 в. лексемата обозначава «къса шуба-накадка» (*накадка*, разг. изготвена от различни кожи, които се напластяват една над друга; аналогия с бълг. ост. «кат», «на катове»). Това доказва, че пословицата е възникнала не по-късно от 12 в. [8]. Лексемата *черга* носи информация за битовите особености в живота на българския народ и притежава две преки значения: а) груба домашно тъкана материя за постелка; б) шатър, шатра (*чергарин, който живее под черга, катунар, скитник, номад*) [9]. Нейният произход в древноруски и тюркски език е засвидетелстван от Макс Факсер [10], което показва по-ранния произход не само на думата *черга*, но и на българската пословица. В руски език думата *очередь` черга`* означава „по ред“, а тюркската *çärgä* – „ред, редица“, т.е. обобщеният смисъл `нещо, което е по ред в редица` обозначава самият процес на тъкане.

По настоящите български земи, които са едно от праисторическите огнища на европейската цивилизация, тъкачеството е засвидетелствано от времето на средния неолит или от VI – V хилядолетие преди новата ера (11). Този факт още веднъж потвърждават древността на присъствието в българския бит на реалитета, включена в езиковия състав на българската паремия, а следователно и нейният по-ранен произход от руската пословица. Вероятно всяка от паремииите се е родила и развила в собствената си езикова среда, а сходството на културните ценности показва родството в мирогледа и в националната картина на свена на българи и руси.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Отличителна национална черта и за българи, и за руснаци е примирението. Примирението със споходилите човека трудности в живота след преживени до този момент щастливи мигове е свързано с убеждението, че не може всеки път той да очаква да го споходи късметът; случват се и неприятности, сблъскване и с трудности. Примирението включва и умението на човек да живее така, както му позволяват възможностите, да разполага с толкова, колкото има. Отрицателно е отношението към човека, който не се примярава с негодите. В това културно значение се отразява народното отношение към онези, които очакват само добри резултати, само успехи и благополучие в живота си. Отрицателно в българското и руското колективно съзнание е отношението и към хората, които неблагоприятно разпийават средства си за преживяване. Това показва, че в мирогледа на двата народа е утвърдено като положително качеството пестеливост.

Под влияние на християнското вероизповедание в културата на българския и руския народ са навлезли образите на Великден и Сирница и се е утвърдило примирението с настъпването на трудни моменти в живота, със загубата на нещо или някого поради вярата, че Бог дава и Бог взема. Същевременно се откриват прояви на диаволизъм: руският обичай, свързан със Сирница, както и вярването, от една страна, в предопределянето на съдбата от невидими мистични сили, а от друга – приемането, че Бог направлява тази предопределеност. Явно тези образи са навлезли в пословиците на двата народа по пътя на фолклоризираните православни предания, а не по книжовен път, тъй като съдържат смесица от християнски и езически черти.

Използвана литература

- [1] Карасик, В. И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: Культурные концептов. Волгоград – Архангельск, 1996, с. 9.
- [2] Маслова В. Лингвокультурология - Библиотека Гумер, 2001, с. 79, <http://zinki.ru/book/lingvokulturologiya/vopros-o-smene-paradigm-v/2/>
- [3] Телия, В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический лингвокультурологический аспект. Москва, 1996, с. 100.

[4] Караулов, Ю. Н. Национальные образы сознание в асоциативной структуре слова // Национальный менталитет и языковая личность. Перм, 2002, с. 3.

[5] (БНТ) Минков, Цв. Пословици. Поговорки. Гатанки. – В: Българско народно творчество (в 12 т.). Т. 12, С., 1963; (БРФР) А. Кошелев и М. Леонидова. Българско-русски фразеологичен речник. Около 95 000 фразеологични единици. София – Москва, 1974; (РФБП) Въттов, В. Речник на фразеологизмите с библейски произход. Велико Търново, 2002, с. 5; (РБС) Чукалов, С. К. Русско-болгарский словарь. 50 000 слов. Изд. 6-е – М.: Русский язык, 1981; (РФ) Русский фольклор. Соб. М.: Художественная литература, 1986; (ФП) Фелицина, В. П., Ю. Е. Прохоров. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения. Лингвострановедческий словарь. М., 1979.

[6] Агранович, С. З. Поетика сказки проблема сюжетнообразования в фольклоре (Цикл лекций). – В: Язык – культура – сознание. Международный сборник научных трудов по лингвокультурологии. Самара, 2005, с. 289.

[7] и [8] (БЭС) Большой энциклопедический словарь. Гл. редактор А. М. Прохоров, Москва, 1991.

[9] (БТР) Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев и др. Български тълковен речник. Четвърто издание. Допълнено и преработено от Димитър Попов, София, 1997.

[10] Этимологический словарь русского языка. В четырех томах. Съст. Макс Факсер, Москва „Прогрес“, 1987.

[11] „История на килималството – Чипровски килими“, www.kilim.bg/- .php.

За контакти:

доц. д-р Петранка Петкова Трендафилова, преподавател в Катедра по филологически науки към Филиал – Силистра на РУ „Ангел Кънчев”
e-mail: pera_don@abv.bg

Докладът е рецензиран.